

## סוגיה סד: דיני תערובות בפסח ובכל התורה (4): השוואת דין תערובת חמץ לתערובות בכל התורה כולה.

\*\*\*

### רקע

לאחר שלמדנו את דיני תערובות בכל התורה, ניתן לחזור ולהבין את מחלוקת רבנן ורבי אליעזר, ואת פסקי ההלכה של הראשונים בדין תערובת חמץ בפסח.

### מקורות

א. רי"ף יג. יג: "ת"ר כל מחמצת לא תאכלו... אפילו לרבנן לקי" ר"ן ד"ה הרי

ב. רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"א ה"ו, השגת הראב"ד, ומגיד משנה הל' מאכלות אסורות פט"ו הל' א-ג

ג. כל יראה בתערובת חמץ

ר"ן יג. באלפס ד"ה אלו, ולפיכך

טור סי' תמב, "כל דבר שאינו חמץ גמור... אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס חייבים עליו"

רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ד ה"ח, ומגיד משנה

ד. שו"ע סי' תמב סע' א, ומשנה ברורה ס"ק א-ב [שים לב: למדנו רק את החצי הר' של הס']

### טור ריש סימן תמב

כל דבר שאינו חמץ גמור אלא תערובת חמץ כגון כותח הבבלי שמפררין בו פירורי לחם להחמיצו ושכר המדי שנותנין בו שעורים ומים ומחמיץ וחומץ האדומי שנותנין בו שעורים כדי שיחמיץ וזיתים המצרי והוא תלתא שערי ותלתא מלחא תלתא קורטמי או חמץ בלא תערובת אלא שאינו חמץ גמור והוא שחכמים קורין לו חמץ נוקשה כגון זומא של צבעים ועמילן של טבחים והוא פת של תבואה שלא הביא שלישי ונותנין אותו ע"פ הקדירה לשאוב הזוהמא וקולן של סופרים ועושין אותו מקמח והסופרים מדבקין בו ניירותיהן כל אלו לרבי אליעזר הן בלאו ואין בהן כרת ולדבריו אסור להשהותן בפסח אע"ג דקי"ל כר"ש דלא קניס בחמץ ע"י תערובת הני מילי שנתערב אחר הפסח אבל היכא שאיסורו בעין כמו שהיה מעיקרא חמיר טפי ולרבנן אפילו לאו אין בהן אלא איסורא בעלמא ולדבריהן מותר להשהותן.

ופסק הרמב"ם ז"ל כרבי אליעזר שכתב תערובת חמץ עוברין עליו בכל יראה כגון שכר המדי והמורייס וכל דבר כיוצא באלו אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכול מותר לקיימו בפסח. וכ"כ הרי"ף גיאות ובעל העיטור כתב דתערובת חמץ בלאו וכתב דוקא הנך שהן בעין ולא נעשה בהן מלאכה אבל אם נעשה בהם מלאכה כגון אספלנית וקילור אינו חייב לבער. וכן יראה דעת רב נטרונאי שהשיב על ששאלוהו על העושים יין מצמוקין ושורין אותן במים ופועמים מוצאים בהם שנים או ג' חטים אם מותר לשתותו אם נעשה קודם הפסח וחשיב ודאי אסור לשתותו בפסח אבל לבערו אם ידוע שנסחט מן חטין חמץ לתוך מי הצמוקין צריכין אתם לבערו ואם אין ידוע אין צריך לבערו ע"כ ואני תמה למה אסרו היכא שנתערב קודם הפסח שהרי כבר נתבטל בס'

ור"ף פסק כחכמים שאין לאו לא בתערובת חמץ ולא בחמץ נוקשה אלא איסור דרבנן ולפי זה מותר לערבו בתחלה לפני הפסח ולהשהותו עד לאחר הפסח ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל ודוקא שאין בתערובות טעם חמץ כגון כל אלו שאין נותנין אותו בו אלא לקיומה בעלמא אבל אם יש בו טעם חמץ מחייבים עליו דטעם כעיקר דאורייתא ומיירי נמי שאין בהם כזית בכדי אכילת פרס אבל אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס חייבים עליה וע"כ השכר שעושים באשכנז מחיטין ושעורים חייבים לבערו.

### הסבר הסוגיה

"על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלא כלום". [ברייטא מג.]

לדעת חכמים דין תערובת חמץ זהה לדין תערובות בכל התורה כולה, לדעת ר' אליעזר התורה חידשה שתערובת חמץ חמורה יותר משאר תערובות.

המסקנה לדינא היא, שלדעת רבנן תערובת חמץ של מין במינו מותרת מהתורה ברוב, ומדרבנן בששים<sup>1</sup>. תערובת חמץ של מין בשאינו מינו כשאין טעם חמץ, התערובת מותרת, כשיש טעם חמץ התערובת אסורה. לשיטת רש"י התערובת אסורה רק מדרבנן. לשיטת הרמב"ן אם יש כזית ממשות בתוך כדי אכילת פרס לוקים מהתורה. לשיטת ר"ת בכל מקרה שיש טעם של איסור, לוקים על אכילת כזית מהתערובת.

לרבי אליעזר, דין תערובת חמץ מין בשאינו מינו חמור יותר מדינה בכל התורה. לשיטת הרמב"ן, שבכל התורה כולה לוקים רק על כזית בכדי אכילת פרס, בפסח לוקים על כזית מן התערובת. לשיטת ר"ת, שבכל התורה כולה לוקים על כזית מהתערובת, בפסח לוקים על חצי זית חמץ וחצי זית היתר הנאכלים ביחד. במילים אחרות, התורה חידשה שבפסח היתר מצטרף לאיסור.

הבנה זו עולה מניתוח שיטות הראשונים<sup>2</sup>, אבל היא גם מפורשת בגמ' [מד]. האומרת שלרבי אליעזר היתר מצטרף לאיסור<sup>3</sup>.

מסקנה זו, שדין תערובת חמץ בפסח בנויה כקומה נוספת על דין תערובות בכל התורה כולה, עולה מדברי הר"ף [יג. באלפס], וכמעט מפורשת בדברי הר"ן [שם ד"ה הרי]. כותב הר"ף: "אף על גב דאמור רבנן על עירובו בלא כלום מילקא הוא דלא לקי אבל איסורא איכא [ר"ן: "איסור דאורייתא דחצי שיעור"] וכי אמרי רבנן נמי דלא לקי הני מילי היכא דליכא

<sup>1</sup> מסקנה זו היא המסקנה האמורה. למעשה אנו פוסקים על פי הגמ' בפרק שני (ל). שחכמים גזרו שחמץ בפסח אוסר במשהו, בין מין במינו ובין מין בשאינו מינו.

<sup>2</sup> אמנם, לרש"י ולרמב"ן שטעם כעיקר אסור מדרבנן, ניתן לומר שבפסח טעם כעיקר מהתורה, אבל כאמור, בגמ' מפורש לא כך.

<sup>3</sup> הדוגמאות שמביא רבי אליעזר לתערובת חמץ הן תערובות של מין בשאינו מינו. לכן נראה שלדעתו דין תערובת מין במינו בפסח זהה לדין תערובות בכל התורה.

כזית בכדי אכילת פרס כגון כותח הבבלי וכיוצא בו אבל היכא דאיכא כזית בכדי אכילת פרס אפילו לרבנן לקי" [שהרי בכל התורה לוקה על תערובת זו. לפי זה "לקי" = חייב כרת].

הרמב"ם [הל' חו"מ פ"א ה"ו] מנסח את פסק ההלכה, בניסוח דומה לניסוחו של הרי"ף: "אין חייבין כרת אלא על אכילת עצמו של חמץ אבל עירוב חמץ כגון כותח הבבלי ושכר המדי וכל הדומה להן מדברים שהחמץ מעורב בהן אם אכל בפסח לוקה ואין בו כרת שנאמר כל מחמצת לא תאכלו. במה דברים אמורים בשאכל כזית חמץ בתוך התערובת בכדי אכילת שלש ביצים הוא שלוקה מן התורה. אבל אם אין בתערובת כזית בכדי אכילת שלש ביצים אף על פי שאסור לו לאכול אם אכל אינו לוקה אלא מכין אותו מכת מרדות". הרמב"ם פוסק כרי"ף שאיסור תערובת חמץ היא רק בתערובת שיש בה כזית חמץ בתוך תערובת של שלש ביצים [שיעור אכילת פרס].

הדמיון החיצוני מטעה כיוון שהרי"ף אומר את דבריו לשיטת רבנן, ואילו הרמב"ם מונה במנין המצוות [לאו קצח] את איסור אכילת תערובת חמץ, כלאו בפני עצמו, מוכח שהוא פוסק כרבי אליעזר. כיוון שהרמב"ם פוסק כרבי אליעזר פסקי הרמב"ם סותרים את הגמ' וסותרים זה את זה. פסק הרמב"ם סותר את הגמ', שהגמ' [מד.] אומרת שלרבי אליעזר היתר מצטרף לאיסור חמץ, ולוקים על כזית מהתערובת, והרמב"ם פוסק, שלוקים רק על כזית בכדי אכילת פרס.

פסקי הרמב"ם סותרים זה את זה. בהלכות מאכלות אסורות [פט"ו הל' א-ב] הרמב"ם פוסק: "דבר אסור שנתערב בדבר מותר מין בשאינו מינו בנותן טעם... כיצד חלב הכליות שנפל לתוך הגריסין ונמוח הכל טועמין את הגריסין... אם נמצא בהם טעם חלב והיה בהן ממשו הרי אלו אסורין מן התורה נמצא בהן טעמו ולא היה בהן ממשו הרי אלו אסורין מדברי סופרים. כיצד הוא ממשו כגון שהיה מן החלב כזית בכל שלש ביצים מן התערובת...". הרמב"ם פוסק שתערובת מין בשאינו מינו אסורה מהתורה רק אם אוכל כזית איסור בתוך שלש ביצים של היתר.

בכל התורה פוסק הרמב"ם שלוקים רק בכזית בכדי אכילת פרס, וגם בתערובת חמץ פוסק הרמב"ם שלוקים רק בכזית בכדי אכילת פרס. אם כך קשה מאוד מה התחדש בלאו המיוחד של תערובת חמץ, אם דין תערובת חמץ זהה לתערובת בכל התורה !?

על הבעייתיות בשיטת הרמב"ם עמד כבר הרמב"ן [השגות על ספר המצוות, לאו קצח]. האחרונים האריכו בהסבר שיטת הרמב"ם, נביא רק הסבר אחד, הסברו של הכסף משנה [הל' חו"מ פ"א ה"ו ד"ה ועי"ל דאיצטריך. ע"ש הסברים נוספים].

חמץ שונה משאר איסורים שבתורה. כל איסור אסור בין כשהוא בעין בין כשהוא בתערובת. הדרך היחידה "להתיר" איסור, היא על ידי ביטולו ברוב. איסור חמץ הוא רק כשהחמץ בעינו, חמץ בתערובת אינו אסור מהתורה כלל. לפי הבנה זו דברי רבנן בברייתא [מג.] מתפרשים כפשוטם, ולא כפי שפירשם הרי"ף: "וחכמים אומרים על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלא כלום". אין מהתורה איסור אכילת תערובת חמץ, לא במין במינו ולא במין בשאינו מינו, לא כשאין טעם חמץ ולא כשיש טעם חמץ, איסור חמץ הוא על חמץ

בעין בלבד. רבי אליעזר מסכים עם הפירוש של חכמים לאיסור "כי כל אוכל חמץ ונכרתה", שהוא מתייחס לחמץ בעין בלבד, אבל הוא מוסיף, שמהפסוק "כל מחמצת לא תאכלו" לומדים איסור נוסף, שתערובת חמץ אסורה בלאו.

אכן, בשורה התחתונה דין תערובת חמץ דומה לדין תערובות בכל התורה כולה, ושניהם אסורים רק בכזית בכדי אכילת פרס, אבל בעקרון יש כאן שני דינים שונים לחלוטין. תערובות בכל התורה אסורות מהאיסור המקורי, ואילו תערובת חמץ אסורה מלאו ייחודי. השוני העקרוני מטביע את חותמו להלכה על שני דברים:

א. חומרת האיסור - האוכל כזית חלב בתוך תערובת של כדי אכילת פרס - חייב כרת, האוכל תערובת חמץ, לוקה ואינו חייב כרת.

ב. חצי שיעור - האוכל פחות מכזית איסור בתערובת בכדי אכילת פרס - אסור מדרבנן בלבד, האוכל פחות מכזית חמץ בתערובת של כדי אכילת פרס - אסור מהתורה מדין חצי שיעור, ואינו לוקה.

#### בל יראה בתערובת חמץ

"ואלו עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי".

[משנה מב.]

ראינו בתחילת הפרק מחלוקת ראשונים בדין בל יראה ובל ימצא בתערובת חמץ לשיטת רבי אליעזר. כעת אנו יודעים שלפי רוב הראשונים<sup>4</sup>, הסוברים שלדעת רבי אליעזר היתר מצטרף לאיסור בפסח, מחלוקתם היא אפילו בתערובת שאין בה כזית חמץ<sup>5</sup>. רש"י נמב. ד"ה ואלו עוברין סובר שעובר בבל יראה ובל ימצא מהתורה<sup>6</sup>. ריב"א [בתוס' ד"ה ולאן] סובר שאין עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא מהתורה, אבל חייבים מדרבנן לבערו. כך סובר תוס' נב. ד"ה אורן בדעת ר"ת. הרא"ש [סי' א] סובר שלפי ההבנה שחכמים החמירו לבדוק חמץ ולבערו מפני שהחמירה התורה שעוברים על חמץ בבל יראה ובבל ימצא, אין חיוב ביעור בתערובת חמץ, אפילו לא מדרבנן.

לשיטת רבנן שאין לאו מיוחד על אכילת תערובת חמץ, ודאי שאין עוברים בבל יראה ובבל ימצא על התערובת. אף על פי כן, נראה לומר, שכיוון שהחמץ אינו מתבטל בתוך התערובת, עוברים עליו בבל יראה ובבל ימצא. הפרי מגדים [פתיחה לסי' תמב] מתלבט בדין בל יראה לחמץ הנמצא בתערובת. הוא מעלה שלש אפשרויות שונות האם דיני ביטול הידועים לנו מאיסורי אכילה תקפים גם לגבי איסור בל יראה ובל ימצא:

<sup>4</sup> חוץ משיטת הרמב"ם, המחייב לרבי אליעזר רק בכזית בכדי אכילת פרס.

<sup>5</sup> כשיש כזית חמץ או כשיש כזית חמץ בכדי אכילת פרס, המחלוקת אינה רלוונטית, כיוון שאף לדעת רבנן יכול להיות שעוברים במקרים אלו, כמבואר לקמן.

<sup>6</sup> כך פוסק הרמב"ם [פ"ד ה"ח]: "תערובת חמץ עוברין עליה משום בל יראה ובל ימצא", אבל לשיטתו שלוקים על תערובת חמץ רק בכזית בכדי אכילת פרס, נראה שאף כאן צריכים כזית כדי ללקות, ועין מגיד משנה.

א. דין ביטול לענין כל יראה זהה לדין ביטול לגבי איסור אכילה. כשהאיסור מאבד את זהותו בתערובת, הוא מותר באכילה ומותר בהשהיה. כשהאיסור אינו מאבד את זהותו בתערובת, הוא אסור באכילה ואסור בהשהיה.

ב. דין ביטול הוא דין הקיים לגבי איסור אכילה בלבד, לענין איסור השהיה אין דין ביטול, ועוברים בכל יראה ובכל ימצא אפילו על תערובת המותרת באכילה מהתורה.<sup>7</sup>

ג. דין ביטול לגבי כל יראה קל יותר מדין ביטול לגבי איסור אכילה. לגבי אכילה יש לנו דין "טעם כעיקר" האוסר את התערובת. דין "טעם כעיקר" משמעותי לענין איסורי אכילה, ואינו משמעותי לענין כל יראה וכל ימצא. לפיכך, לענין כל יראה אין הבדל בין תערובת מין במינו לבין תערובת מין בשאינו מינו, שניהם בטלים ברוב.<sup>8</sup>

הר"ן [יג. באלפס ד"ה אלו], הר"ש משנאץ [ב. ד"ה בודקין את החמץ] והראב"ה [ח"ב סי' תכ, עמ' 42] סוברים שעוברים בכל יראה ובכל ימצא על כל חמץ שאינו מתבטל בתוך תערובת. משמע שהם מאמצים את הדרך הראשונה של הפרי מגדים, ולדעתם דין ביטול לענין כל יראה זהה לדין ביטול לענין איסור אכילה.

רבינו דוד [מב. ד"ה פירש"ן סובר שעוברים בכל יראה רק כשיש כזית חמץ בתוך התערובת. לדעתו דיני כל יראה בתערובת שונים מדיני איסור אכילה בתערובת, ורק שיעור של כזית בתוך התערובת מוגדר כחמץ מצוי.<sup>9</sup>

מהר"ם חלאוה [מה. ד"ה מעתה] סובר שעוברים מהתורה רק כשיש כזית חמץ בתוך כדי אכילת פרס. נראה להסביר שלדעתו כל יראה הוא סייג מהתורה לאיסור אכילה, ולכן שאין מלקות על האכילה, אין איסור כל יראה וכל ימצא מהתורה.

הטור [סי' תמב] סובר, שכשיש טעם חמץ, עוברים מהתורה על כל יראה וכל ימצא אפילו בכלשהו, כשאין טעם חמץ אלא רק קיומה בעלמא, עוברים מהתורה רק על כזית בכדי אכילת פרס.

## סיכום

נחלקו הראשונים בהסבר שיטת רבנן, בהסבר שיטת רבי אליעזר ובפסק ההלכה.

<sup>7</sup> ההגיון בסברא זו, שלגבי אכילה אנו מתייחסים לכל חלק מהתערובת כהיתר, ולכן היא מותרת באכילה. לגבי כל יראה, כיוון שיש חמץ ברשותו - עובר עליו.

<sup>8</sup> הבנה זו הגיונית מאוד לשיטת רש"י שהבדל בין מין במינו לבין מין בשאינו מינו הוא רק מפאת דין "טעם כעיקר". לשיטת הרמב"ן והר"ן שהטעם מונע ביטול, הבנה זו פחות סבירה.

<sup>9</sup> היה ניתן להעלות שני הסברים אחרים בשיטת רבינו דוד: א. רבינו דוד סובר אין עוברים על פחות מכזית, אפילו כשהוא בעין. ב. רבינו דוד סובר שעוברים על פחות מכזית בתערובת, וצריך כזית כדי ללקות. מדברי רבינו דוד בדף 1: [ד"ה אילמא] מוכח שלא כאפשרות הראשונה, ומלשונו כאן משמע שלא כאפשרות השנייה.

שיטת רבנן

לרוב הראשונים דין אכילת תערובת חמץ זהה לדין אכילת תערובות בכל התורה. לפי הסבר של הכסף משנה בדעת הרמב"ם, דין אכילת תערובת חמץ קל יותר מדין תערובות של כל התורה. בכל התורה אכילת כזית איסור בתוך תערובת של שלש ביצים [כדי אכילת פרס] אסורה מהתורה, ובפסח תערובת זו מותרת מהתורה.

לגבי כל יראה וכל ימצא סוברים הר"ן וראשונים נוספים, שדין ביטול לענין כל יראה זהה לדין ביטול לגבי אכילה, ועוברים בכל יראה וכל ימצא אפילו בכלשהו. רבינו דוד ומהר"ם חלואה חולקים וסוברים שדין ביטול לענין כל יראה קל יותר מדין ביטול לענין איסור אכילה. רבינו דוד מחייב בכזית, ומהר"ם חלואה מחייב רק בכזית בכדי כילת פרס.

שיטת רבי אליעזר

לרוב הראשונים דין אכילת תערובת חמץ חמור יותר מדין תערובות בכל התורה. בכל התורה טעם האיסור אסור [או מהתורה או מדרבנן] והיתר אינו מצטרף לאיסור, ובפסח היתר מצטרף לאיסור. לשיטת הרמב"ן, בפסח לוקים על כזית מן התערובת ואם אכל כזית חמץ בתוך תערובת של כדי אכילת פרס, חייב כרת. לשיטת ר"ת, בפסח לוקים על אכילת חצי זית חמץ וחצי זית מצה ביחד.

לגבי כל יראה, לדעת רש"י והרמב"ם עוברים בכל יראה מהתורה. לדעת ריב"א חייבים לבער מדרבנן. לדעת ר"ת, יכול להיות שאין חיוב אפילו לא מדרבנן.

פסק הלכה

מהרי"ף משמע שהוא פוסק כרבנן, מהרמב"ם משמע שהוא פוסק כרבי אליעזר, בעל המאור פוסק כרבי אליעזר בצורה מפורשת.

הלכה

השו"ע [סי' תמב סע' א] פוסק כרמב"ם, הפוסק כשיטת רבי אליעזר: "תערובת חמץ עוברים עליו משום כל יראה וכל ימצא כגון המורייס וכותח הבבלי ושכר המדי וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים".

המשנה ברורה [סק"א] משלים לפסק ההלכה את שאר דיני תערובות. בתערובת מין במינו כשהרוב היתר, מותר באכילה מהתורה, ולכן ודאי שאין איסור כל יראה מהתורה. כשיש איסור אכילה מדרבנן [התערב לפני הפסח בפחות מששים, או בפסח אפילו ביותר מששים], חייב בביעור מדרבנן, שמא יבוא לאוכלו. בתערובת מין בשאינו מינו ויש טעם חמץ, עובר בכל יראה מהתורה. כשיש טעם חמץ ואין ממשות חמץ, נחלקו הפוסקים האם עוברים עליו בכל יראה מהתורה. לכו"ע חייב לבער מדרבנן, שמא יבוא לאוכלו.

סוגיה סד: דיני תערובות בפסח ובכל התורה (4): השוואת דין תערובת חמץ לתערובות בכל התורה 7 כולה.

נפקא מינה בין חיוב כל יראה וכל ימצא מהתורה לבין חיוב ביעור מדרבנן, הוא לגבי חמץ שעבר עליו הפסח. אם עובר מהתורה, החמץ לאחר הפסח אסור בהנאה, אם חייב לבער רק מדרבנן, החמץ אינו אסור לאחר הפסח. לדידן שנוהגים למכור רק חמץ שאין עוברים עליו בכל יראה, יש נפקא מינה גם למכירת חמץ.